

Pilot: de gedragsdeskundige als bijzondere curator

FJR 2015/57

In de rechtbank Zeeland-West-Brabant, locatie Breda, loopt gedurende 2015 en 2016 een pilot waarbij een aantal specifiek opgeleide gedragsdeskundigen benoemd worden als bijzondere curator. De pilot heeft tot doel te onderzoeken of het voor de behartiging van de belangen van het kind in gecompliceerde echtscheidingen een meerwaarde heeft wanneer de bijzondere curator een psychologische of orthopedagogische expertise heeft. De resultaten van deze pilot kunnen worden betrokken bij de ontwikkeling van de criteria waaraan de zogenaamde artikel 250 curator zou moeten voldoen.

1. Inleiding

De positie van het kind in een problematisch verlopende scheiding, in de wandelgangen ook wel aangeduid met de term 'vechtscheiding' verdient aandacht en verbetering. Dit is in de afgelopen jaren met regelmaat benadrukt door onder andere de Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie en door de Kinderombudsman.

Een lacune in de bestrijding van ernstige problemen, die kinderen in ontwrichte gezinssituaties ondervinden, is het bestaan van een structurele voorziening in de vorm van een goede vertegenwoordiging en begeleiding van (inclusief het luisteren naar) het kind. Met name in scheidingen waarbij ouders er maar niet in slagen hun geschillen te overbruggen, vertaalt de lacune zich in een verslechtering van de positie van het kind. Recent onderzoek wijst uit dat het met het welzijn van kinderen in deze scheidingen niet goed gaat.²

Met de wijziging in 2009 van artikel 250 van boek 1 van het BW werd beoogd de rechter in staat te stellen de bijzondere curator ook in de vechtscheidingen (vaker) te benoemen.^{3,4}

2. De positie van de bijzondere curator nader bezien

Wanneer men kijkt naar de lijst van door de rechter te benoemen bijzondere curatoren in artikel 250-zaken dan komt men uit bij de advocaten en (inmiddels ook) mediators, die als zodanig zijn geregistreerd bij de Raad voor de Rechtsbijstand en zich bij de rechtbanken bereid hebben verklaard als bijzondere curator te willen optreden. Het overgrote deel van de als zodanig geregistreerde personen is advocaat. Een minderheid heeft een andere professionele achtergrond (mediator, niet zijnde advocaat). De Raad voor de Rechtsbijstand is doende de voorwaarden om in aanmerking te komen voor een benoeming tot bijzondere curator met ondersteuning van door het rijk gefinancierde rechtsbijstand te herzien. Er zal een afzonderlijke, nieuwe lijst komen.

Een mogelijk aanwezige leemte in de thans bestaande situatie en ook de situatie die zal bestaan na herziening van de huidige voorwaarden is dat er niet specifiek wordt geselecteerd en opgeleid op basis van een beroepsachtergrond die volledig 'kind' gericht is. Hier wordt bedoeld op de psycholoog of orthopedagoog die, mede vanuit een bestaande praktijkervaring, in staat is specifiek onderzoek te doen naar de belangen van het kind in een ouderschapsgeschil. Kansen en bedreigingen voor het kind bij een beslissing in de ene of andere richting worden door deze deskundige in beeld gebracht en met de ouders en vervolgens de rechter besproken. Het betreft kinderen van alle leeftijden; jong en al iets ouder, waarbij het oudere kind uiteraard vaak al beter in staat is zijn belangen te benoemen. Juist de gedragsdeskundige is, dit is althans het uitgangspunt, vanuit de volledige gerichtheid op het kind meer dan een professional met een juridische achtergrond in staat het belang van het kind juist te positioneren en, op basis van eigen, specifieke kundigheid het kind of het gezin waar nodig door te verwijzen naar specialistische hulpverlening. De veronderstel-

1 Cees van Leuven is raadsheer bij het Gerechtshof 's-Hertogenbosch en tevens docent/trainer op tal van onderwerpen in Jeugdzaken en conflict-diagnose. Hij is initiatiefnemer tot deze pilot. Hij maakt deel uit van de werkgroep en de begeleidingscommissie van de pilot.

– Liesbeth Klaver is orthopedagoog, filosoof en mediator. Verder is zij verbonden aan de onderwijsinspectie. Zij is één van de bijzondere curatoren en heeft als lid van de werkgroep de pilot mede ontwikkeld; in het bijzonder t.a.v. de toepassing van de triangulatiemethode in de pilot.

– Ina Slot is senior rechter in het team Jeugdrecht van de Rechtbank Zeeland-West-Brabant en is de coördinator van pilot binnen de rechtbank. Zij maakt als zodanig deel uit van de werkgroep. Voorts heeft zij als lid van de landelijke werkgroep Bijzondere Curator het uniform werkproces mede ontwikkeld.

– Jos van Oijen is senior rechter in het team Familierecht van de Rechtbank Zeeland-West-Brabant en coördinator kwaliteit en opleiden. Daarnaast is hij voorzitter van de Expertgroep Maatwerk en Mediation van de Rechtspraak en zelfstandig mediator. Ook hij is van aanvang af betrokken bij de ontwikkeling van de pilot en lid van werkgroep.

2 E. Spruijt, 'Kind en (v)chtscheiding; op weg naar verbeterpunten', FJR 2013/86.

3 Wet van 27 november 2008, *Stb.* 2008, 500, in werking getreden op 1 maart 2009.

4 In de kamerstukken is het als volgt uiteengezet. De positie van het kind in de procedure dient te worden verbeterd indien het kind in een echtscheidingsprocedure onderwerp wordt van de strijd tussen zijn ouders. De bijzondere curator kan, zo geeft de wetgever aan, de ouders helpen om een ouderschapsplan op te stellen door het belang van het kind bij het ouderschapsplan te verwoorden. Het kind kan – in overeenstemming met zijn leeftijd en rijpheid – door de bijzondere curator ondersteund worden bij het voeren van gesprekken met zijn ouders over het ouderschapsplan. De wetgever acht het dan ook denkbaar dat een rechter, bijvoorbeeld met gelijktijdige verwijzing van de ouders naar de mediator om afspraken te maken over de zorgverdeling, een bijzondere curator benoemt. De bijzondere curator kan dan de stem van het kind in de gesprekken met de mediator naar voren brengen. Indien alle inspanningen niet tot een deugdelijk resultaat leiden, kan de bijzondere curator zo nodig vragen een regeling te treffen.

ling is dat zo een specifieke deskundigheid, aanwezig bij de bijzondere curator in problematische scheidingsituaties een meerwaarde oplevert ten opzichte van de thans overwegend aanwezige vorm van deskundigheid bij personen op de lijst van te benoemen bijzondere curatoren. Deze pilot als hierna beschreven zal daarover uitsluitel kunnen geven.

3. Pilot

De pilot bij de Rechtbank Zeeland-West-Brabant strekt ertoe dat in de zich daartoe aandienende zaken een specifiek aangewezen professional benoemd wordt, terwijl bij andere rechtbanken de meer gangbare bijzondere curatoren benoemd worden: advocaten en mediators die bij de Raad voor de Rechtsbijstand staan ingeschreven. De Raad voor de Rechtsbijstand heeft voor de in het kader van de pilot te benoemen gedragsdeskundigen een bijzondere voorziening getroffen. Die voorziening voorziet in de mogelijkheid voor de rechter om een gedragsdeskundige te benoemen die op een speciaal met het oog op de pilot door de Raad voor de Rechtsbijstand vervaardigde lijst is geplaatst. Daarmede is voorzien in de vergoeding van de kosten van het bijzondere curatorschap van rijkswege.

De voor de pilot geselecteerde gedragsdeskundigen zijn vertrouwd gemaakt met een werkwijze die voor hen wordt beoogd. Het komt aan op een vorm van specialisatie. Die is tot stand gebracht door het opzetten van een compacte, specifiek op dit werk gerichte opleiding voor deze gedragsdeskundigen die al ruime ervaring hebben op het gebied van werken met kinderen.

Advocaten zijn geïnformeerd over de pilot, zodat zij in gevallen die daarvoor bij uitstek geschikt zijn, de rechter kunnen verzoeken gebruik te maken van de voorziening (dus over te gaan tot het benoemen van deze bijzondere curator).

Er vindt monitoring plaats, waarbij in enkele andere rechtbanken ter vergelijking de resultaten worden gemeten in zaken waarin de bijzondere curatoren gangbaar benoemd zijn.

De metingen in de pilotzaken en die in de controlegroep zijn gericht op (onder meer) de navolgende aspecten:

- verschillen in werkwijze van de bijzondere curator/gedragsdeskundige en de werkwijze van de bijzondere curator/advocaat;
- welzijn van het kind ten tijde van de benoeming;
- welzijn van het kind zes maanden na afronding van de rechtszaak;
- inhoud en mate van bruikbaarheid van het advies van de bijzondere curator aan de rechter;
- indicatoren die worden aangelegd bij benoemingen;
- motivering van de rechter bij benoeming en bij eindbeschikking.

Bureau van Montfoort verzorgt de monitoring, waardoor het mogelijk zal zijn de uitkomsten van de pilotzaken op een goede wijze te evalueren. Op deze wijze kan worden vast-

gesteld of het zinvol is een specifieke bijzondere curator te benoemen in artikel 250-zaken, in het bijzonder of het daarbij gewenst is in een aantal zaken een gedragsdeskundige te benoemen. De metingen zouden moeten uitwijzen wat de effecten van de inschakeling van deze bijzondere curator zijn op het welzijn van de kinderen in de problematisch verloopende scheidingen, de gevolgen van de inschakeling van deze bijzondere curator op de conflicten tussen de ouders en de uitkomsten van het geschil. De (mate van) bruikbaarheid van het rapport van de bijzondere curator door de rechter dient daarbij nadrukkelijk betrokken te worden. Anders gesteld: voegt het rapport iets wezenlijks toe aan de (bestaande) voorziening?

4. Bestaande voorzieningen en positionering van de gedragsdeskundige als bijzondere curator

Binnen de rechtstoepassing in ouderschapszaken staan de rechter de volgende interventiemogelijkheden ter beschikking:

- Beproeven van een minnelijke regeling ter zitting.⁵
- Verwijzen naar mediation.⁶
- Verwijzen naar het omgangshuis.⁷
- Benoemen van een bijzondere curator.⁸
- Verwijzen naar een andere specifieke vorm van hulpverlening (Kinderen uit de Knel van het Lorenhuis bijvoorbeeld).
- Benoemen van een deskundige die een ouderschapsonderzoek gaat verrichten.⁹
- Verstrekken van een opdracht aan de Raad voor de Kinderbescherming tot het verrichten van een onderzoek.¹⁰
- Uitspreken van een ondertoezichtstelling (OTS).¹¹
- Inzetten van dwangmiddelen, als dwangsom en lijfsdwang.¹²

De bijzondere curator wordt ingezet om specifiek de belangen van het kind te vertegenwoordigen en zijn stem te laten horen. Zowel professionals met een juridische achtergrond als mediators, die geregistreerd staan bij de Raad voor de Rechtsbijstand, kunnen op dit moment als bijzondere curator worden ingezet.

In de Pilot zijn tien gedragsdeskundigen geselecteerd en opgeleid die als bijzondere curator worden ingezet. Waar mogelijk volgen de bijzondere curatoren een specifieke wijze van werken: triangulatie. Hierna wordt deze werkwijze meer in detail toegelicht.

5 Artikel 1:253a lid 5 BW.

6 Artikel 818 lid 2 Rv.

7 Artikel 1:377a lid 2 BW, jo. artikel 1:253a leden 1 en 2 BW.

8 Artikel 1:250 BW.

9 Artikelen 284 lid 1 Rv, jo. artikelen 163-185 Rv.

10 Artikel 810 lid 1 Rv.

11 Artikel 823 lid 1 Rv.

12 Artikel 1:253a lid 5 BW.

5. De bijzondere curator in de pilot

Waarop *richt* deze bijzondere curator binnen de pilot zich en welke *benaderingswijze* wordt gevolgd?

Gerichtheid:

De bijzondere curator is gericht op het functioneren van de gezinssystemen in relatie tot de verzoeken, die door ouders of het kind zijn gedaan en de vragen die door de rechter zijn gesteld. Bij een scheiding blijven gezinssystemen meestal in tact, maar in een veranderde vorm.

Achter het leerstuk van de gezinssystemen zit een wereld van opleiding en ervaring van de kinderpsycholoog of orthopedagoog, die onmisbaar wordt geacht bij juist dit werk. Onbekendheid met dit veld opent het risico dat gedragingen of uitspraken van ouders of kinderen niet goed worden begrepen of in een verkeerde context worden geplaatst. Ook is het risico aanwezig dat niet de juiste vragen worden gesteld indien de bijzondere curator niet vertrouwd is met de werking van gezinssystemen, ontleend aan de systeemtheorie. De systeemtheorie gaat ervan uit dat het kind pas werkelijk begrepen kan worden in de context van zijn relaties. Ondanks dat we veronderstellen dat iemand een vast karakter heeft, zien we dat mensen zich in verschillende contexten steeds anders gedragen. Ze zijn anders op het werk dan thuis, anders bij hun moeder dan bij hun schoonmoeder en ook weer anders bij hun sportclub dan met hun kinderen. Mensen schakelen afhankelijk van de omgeving, waarin zij verkeren, over op ander gedrag. Mensen zijn omgevingsgevoelig. Dit betekent dat de bijzondere curator niet alleen aandacht zal schenken aan het kind, maar ook aan de omgeving rond het kind. De omgeving heeft invloed op de gedragingen van het kind. Om die reden moeten beide aspecten, omgeving en gedragingen, steeds in onderling verband bekeken worden. Een kind van scheidende ouders kan gedragsproblemen vertonen, die niet direct terug te voeren zijn op zijn persoon, maar die moeten worden gezien als een symptoom van de spanning waarin het kind leeft. De problematiek zit dan dus niet 'in' het kind. Hij is symptoomdrager van een 'systeem' in crisis. Het kind dient in zijn systeem onderzocht, begrepen en geholpen te worden. De systeemtheorie geeft aanwijzingen over hoe de hulpverlening deze noodzakelijke vorm van hulp ter hand kan nemen. Daarbij worden steeds alle gebieden die in het leven van het kind spelen onderzocht. Pas na een 'systeemanalyse' rond het kind worden de interventies gekozen. De systeemtheorie geeft hiervoor een aantal praktische aanwijzingen.

Benaderingswijze: triangulatie¹³

Uitzonderingen daargelaten zal in de pilot vanuit het principe van de zogenoemde triangulatie worden gewerkt. In de sociale wetenschap wordt de term triangulatie gebruikt om informatie op geldigheid te toetsen door deze met meer bronnen te vergelijken. Belangrijk is dat er vanuit verschillende invalshoeken wordt gekeken naar een bepaald

verschijnsel. Het verhoogt de geldigheid van onderzoeksresultaten. Belangrijke bronnen voor de bijzondere curator vormen de beschikbare onderzoeksrapporten, zoals bijvoorbeeld van de Raad voor de Kinderbescherming, (school) onderzoeken, rapporten van hulpverleningsinstanties. Een bijzondere bron vormen gesprekken die de bijzondere curator voert met de betrokkenen. Van deze gesprekken worden verslagen gemaakt. In deze gesprekken wordt ouders en kinderen de ruimte geboden om zo min mogelijk sturend hun verhaal te doen. Bij het kind wil de gedragsdeskundige onder andere helder krijgen wat het merkt van de ouderstrijd en wat dat met hem doet. Bij het oudere kind kan dit veelal directer aan de orde worden gesteld dan bij het jonge kind, hoewel ook dan geldt dat zo min mogelijk gestuurd wordt en het kind zijn eigen verhaal moet kunnen vertellen. In een volgend gesprek legt de bijzondere curator (na toestemming) de uitspraken van de kinderen en van de ene ouder voor aan de andere ouder. Dit kan heel confronterend zijn, maar vaak is dit de start van reflectie van beide ouders op het conflict. Niet langer staat het 'eigen gelijk' centraal, maar de effecten van het gedrag van de ouders op elkaar en de consequenties daarvan voor de kinderen. De bijzondere curator neemt de ouders als het ware mee in de analyse van het conflictpatroon.

Behalve de bestudering van bronnen en de gesprekken met de betrokkenen, verzamelt de bijzondere curator zo mogelijk gegevens over:

- Woonsituaties van de ouders (nu en, indien actueel, toekomstig).
- Betrokkenheid ouder/kinderen.
- Familiekring (extended family), op basis van verhaal kinderen.
- Overige ondersteunende contacten voor kinderen, op basis van verhaal kinderen.
- School/opleidingsinformatie.
- Medische informatie.
- (Conflict)historie.

Het op basis van triangulatie gepleegde onderzoek zal in de eerste plaats leiden tot waarnemingen en vervolgens tot conclusies en adviezen, alsmede, zo mogelijk, tot beantwoording van de door de rechter gestelde vragen.

De adviezen kunnen betrekking hebben op verwijzing naar hulpaanbod voor ouders en/of kinderen maar ook tot het vastleggen van afspraken of het opstellen van een ouder-schapsplan.

De combinatie van deze *gerichtheid* en *benaderingswijze* maakt dat in een compacte aanpak, verricht door een bijzondere curator met een gedegen opleiding en ervaring, in korte tijd resultaten beschikbaar kunnen zijn die een waardevolle aanvulling vormen op hetgeen de rechter aan de hand van het dossier en behandeling ter zitting kan vast stellen.

13 P.G. Swanborn, *Methoden van Sociaal Wetenschappelijk Onderzoek*, Amsterdam: Boom Lemma Uitgevers 2005.

6. Tot besluit

Vraag in het kader van de pilot is of het aanbeveling verdient de gedragsdeskundige met de beschreven gerichtheid en benaderingswijze in te zetten als bijzondere curator. Onderzocht kan worden of juist hiermee een middel wordt gevonden om de situatie voor het kind te verbeteren. Deze bijzondere curator zou zich ten eerste moeten richten op verbetering van de situatie van en rond het kind, met name ook de toekomstige situatie van het kind ten gevolge van een beslissing van de rechter in de ene of andere richting: wat zullen de gevolgen daarvan voor het kind zijn? Ten tweede zal de bijzondere curator de rechter van die informatie moeten voorzien die echt kind gerelateerd is en de rechter zal helpen bij de belangenafweging en een uiteindelijk te nemen beslissing.

Als deze wijze van werken zal blijken bij te dragen aan de verbetering van de positie van het kind in de problematisch verlopende echtscheidingen, dan zou daarmee een relatief eenvoudig inzetbaar middel zijn gevonden, reeds volledig voorzien en passend binnen de bestaande wettelijke regeling en processtructuur. Wel zal het dan noodzakelijk zijn om tot een goede beschrijving te komen van een effectieve werkwijze van de bijzondere curator. Ook dat zal in de pilot vormgegeven worden. De eerste resultaten zijn hoopgevend. De rapportages worden veelal door rechters als ontwapenend ervaren en geven een gedegen inzicht in de gezinssituatie en een goede basis voor de verdere beslissing. Anderzijds moeten de gedragsdeskundigen wennen aan hun vertegenwoordigende rol. De pilot vormt een prima omgeving om bij te stellen en te optimaliseren. Het eindrapport van de pilot zal duidelijk moeten maken of het beoogde doel wordt behaald.